

tasnak, otthonosnak bizonyul. A művészeti ábrázolások forráskritikája köztudomásúlag a művészettörténet, mégpedig nem csupán az ikonográfia, hanem a teljes művészettörténeti interpretáció. Klaniczay Gábor ama ritka magyar történészek közé tartozik, akik rendelkeznek a képi források megszólaltatásához – és olykor felkutatásához – szükséges metodikai képzettséggel. Ez köztudomásúlag elsősorban műveltség kérdése; megszerzésének feltételei a történészképzésben itthon a legutóbbi időig nem voltak meg. Ezért ritka a képi forrásoknak valóban kritikus és nem pusztán illusztratív vagy éppen dekoratív használata a magyar történetírásban. Hogy erre a metodikai jártasságra milyen nagy szükség van, jól példázza a kötet illusztrációanyaga. Attól függetlenül, mikor éltek az ábrázoltak, s mikor keletkeztek a legendaszövegek, melyeket illusztrálnak, a képekről adott legfontosabb információ minden esetben keletkezésük kora. Általában elmondható róluk, hogy a szentségnek azokat a képzeteit jelenítik meg, amelyek keletkezésük korában voltak elevenek.

Rendkívül bonyolult kölcsönhatások, hol egymással párhuzamosan futó, hol egymásba fonódó párhuzamos történetek képe rajzolódik ki előttünk: a szentség ideáljainak fogalmai és képzetei abban a történeti egymásutánban, amelynek felvázolása e munka tárgya. Aztán a legendákban alkotott, leírt, megjelenített alakok, események és elképzelések a maguk egymásutánjában, továbbá a művészet alkotta figurák és jelenetek. Az egyik képzetek inkább az eseményábrázolások felelnek meg, a másik szentek ideálképeiben testesíthető meg. Egyszer a szentség képzeteinek megváltozása a legendaszöveg átformálását, új redakcióját ösztönzi, máskor a változatlan szöveg illusztrációja módosul. A szentek alakjai ciklusokba rendeződnek a falakon vagy a legendáriumok, martirologiumok lapjain; s e ciklusokban az összehasonlításnak is ki vannak téve: közelednek egymáshoz, vagy éppen megkülönböztetik őket egymástól. Rendszerezésük már a középkorban megkezdődött. Az olyan nagy létszámú ciklusokban, mint a karlsteini Szent Kereszt-kápolna falain a számos ereklyét megszemélyesítő szentképsorozat, egyszerre hatott az individualizálás és a csoportosítás törekvése. A királyszenteket például országuk (illetve dinasztiaik) szerint csoport-

tosították; így kerültek a ciklusba a magyar szent királyok is; láthatólag tekintet nélkül hazai ábrázolási hagyományukra, de pontos heraldikai megkülönböztetésükkel. Az ilyesmi bátorítás a klasszifikáción dolgozó modern szerzőnek: lám, már a XIV. században is megkülönböztették azt, amit e könyv szerzője „*az uralkodók szentségének*” nevez, s természetesnek vették azt is, hogy e tekintetben minden országnak vannak önálló (de egymással összehasonlítható) hagyományai. Az pedig természetesnek látszott, hogy e királyszentek együttesen a császár ereklyekincsét őrző magánkápolnijában szerepeljenek. „Uralkodókról” beszélni a középkorban tulajdonképpen pontatlan: királyokról van szó ebben a könyvben; arról, ami tőlük a császárt megkülönbözteti, éppoly kevésbé, mint arról, ami a tartományurak, például a hercegek fölé emeli őket. Pedig ezeknek a rangkülönbségeknek nem kisebb a jelentőségük az égben, mint a földön.

Marosi Ernő

„...IGAZSÁGOT, SZABADSÁGOT ÉS EGYENLŐSÉGET KÉRNEK”

Einhorn Ignác (Horn Ede): A forradalom és a zsidók Magyarországon

Fordította Fenyő István

Europica Varietas, ELTE Román Filológiai Tanszék, 2000. 258 oldal, á. n.

1998–99 volt hosszú idő óta az első olyan évforduló, amikor a hatalom nem adott politikai jelszavakkal közvetlen megrendeléseket a magyar polgári forradalom és szabadságharc (ezúttal 150 éves) jubileumára. Meg is lett az eredménye, dokumentumok, emlékezések, kultusztörténeti esettanulmányok gazdag kiadványkínálata. Közöttük van egy másfél évszázados adósság is: Einhorn Ignác Lipcsében, németül, 1851-ben (csak akkor és csak ott) megjelentetett *DIE REVOLUTION UND DIE JUDEN IN UNGARN* című munkájának magyar

kiadása, Fenyő István fordításában, az ő és a kiadó, Miskolczy Ambrus tanulmánymeretű utószavaival. S mivel az évforduló az ideológiatörténeti megfontolások helyett a valós politika- és eszméletörténeti megközelítésnek adott teret, az Einhorn-munka is elfoglalhatta helyét a XIX. századközép politikai publicisztikájában és röpirat-irodalmában. Ezt a helyet Miskolczy Ambrus, Einhorn Ignác–Horn Ede leendő monográfusa igen magasan, egyenesen Kemény Zsigmond és Eötvös József idevonható írásai mellett jelölte ki (189.).

A polgári nemzetté válás első, nyelvileg meghatározott szakaszában a hazai zsidóság nem játszott tevékeny szerepet, a modern nyelvek közül a németet művelte, és a század közepére is a nyelvi asszimilációnak csak kezdeti lépcsőfokaira hágott. Maga Einhorn is németül indította útjára 1848-ban a *Der ungarische Israelit*et, a magyarországi neológok hetilapját. Ha pedig magyarul szólaltak meg, akcentusuk már a XVIII. századi iskoladrámák köztétékeiben nyelvi, megkülönböztető komikum forrása lett, és még Vörösmarty Mihály is megdicsérte színészeinket az ELMÉLETI TÖREDÉKEK-ben (1837), hogy jól és pontosan használják jellemzésre „a zsidós magyarság”-ot. A helyzet nem elhatárolódó szándék következménye: a hazai zsidóságnak vajmi kevés köze lehetett a nemesi-rendi ellenállásnak azokhoz a törekvéseihez és külsőséges megnyilvánulásaihoz, amely a magyar nyelv ügyét a nemzetkarakter középpontjába emelte. Egy terület azonban kivétel: a zene. Már Csokonai DOROTTYÁ-jában „megzendült Izsák száraz fája” (1799), hogy a mezeyből ifjúságának verbunkossal (is) szolgáljon, és talán a toponári muzsikuskok nemzetségéből eredt az a Rózsavölgyi (Rosenthal) Márk is, akit Petőfi 1848-ban a magyar romantikus művészsors életpéldázataként siratott el.

Az érdekegyesítő liberalizmus nemzetfogalma, amely nem osztály-, vallási vagy nyelvi alapra épült, hanem etikai indítatású volt (még Pázmány Péter szájába is ilyen mondatot adatott Vörösmartyval: „Legszentebb vallás a haza s emberiség”), az „igazság” jelszavával nem halogathatta sokáig a legalább részleges emancipáció ügyét. Einhorn joggal látta az 1840:29. törvénycikkben e periódus zárókövét (50–59.). A törvényalkotó folyamat megtorpanását az 1843–44. évi országggyűlésen pe-

dig a városok belső szervezeti reformjának diétai vitáira vezette vissza (66–74.). Úgy véljük, a röpirat vitathatatlan részizgazságai ellenére a helyzet ennél jóval összetettebb volt. Amíg például az óbudai zsidó hitközség a többiekkel (törvényhatóságokkal, községekkel, magán-személyekkel) egy sorban adakozott a Pesti Magyar Színházra, majd tetemes kölcsönnel segítette az építkezés befejezését és a működtetés kezdeti szakaszát, addig mindez belefért a nemzetfogalom kiterjesztésének célkitűzésébe. Az 1840-es törvény azonban a nem nemesek helyzetével azonos polgári jogokat adott, beleértve a hivatalvállalás lehetőségét, az 1843-as törvényjavaslat pedig a birtokbirtoklás jogát is kiterjesztette volna. A megtorpanásból észlelhetően ez nyilván nemcsak a zömbében német polgárság konkurenciáféltelmeit ébresztette fel (ennek terepe valóban a városi közigazgatás reformcsomagja lett), hanem nemesi gyanakvásokat is kelthetett. Ezek megyei kutatása éppúgy a jövő feladata, mint annak vizsgálata, milyen hatással volt/lehetett a szerzői jogi törvénytervezet tárgyalásának elhalasztása a honorácior értelmiség egészére és ezen belül a zsidó intelligencia ortodox-neológ elkülönülésének folyamatára.

Einhorn Ignác a radikalizálódás útját választotta, és – hogy a szép, egykorú kifejezéssel éljünk – Mózes-vallású elvbarátaival a Pilvax márciusi fiataljaihoz közeledett. Ahhoz a csoporthoz, amely híve volt a zsidók nemzetőri felvételének, főlemelte szavát a pogromok ellen (gondoljunk Petőfi forradalmi naplójának 1848. március 20-i, a felháborodástól sissetergő soraira!), és következetesen kiállt a forradalom továbbvitele mellett, amely értelem-szerűen az emancipációt is jelenthette. Szinte jelképes, hogy Einhorn ugyanazon a napon, 1848. április 15-én indította útjára Petőfit idézve („Jetzt oder nie!”) a *Der ungarische Israelit* első számát, amikor a Pestre érkezett Batthyány-kormány feloszlatta a Pest városi és a Pest vármegyei Közbátorsági Választmányt, azt a két, a márciusi forradalmat követően létrehívott ideiglenes hatalmi szervet, amelyben a fiatal radikálisok még számarányuknál jelentősebben képviseltettek.

A hitközségekre mért, Európa-szerte felzszissenést kiváltóan kemény többszöri hadisarcot már Alfred Windischgrätz főparancsnok kellőképpen „megindokolta”; amikor

1849. február 11-i proklamációjában a magyar zsidókat nemcsak a szabadságharcban való részvétellel, de annak közvetett elősegítésével, hírszerzéssel, hadiszállítással, a császáriak rovására történt hangulatkeltéssel is megvádolta. „*A haza oltárára*” történt adakozást (Csorba László) és a zsidó honvédek létszámkérdéseit, tízezer főre becsülve őket (Bona Gábor), a kutatás éppen az elmúlt években, az évforduló tudományos közleményeiben tisztázta. Einhorn szövege most megvilágítja az olvasó számára a Kossuth-bankóért folytatott hadiszállítások ügyét (138–139.); a romantikusabb hírszerzői munkát pedig már a XIX. század legnagyobb elbeszélője (Jókai Mór és Mikszáth Kálmán) az 1848–49-es nemzeti mítosz részévé tették. Kérdés mindazonáltal maradt bőven. Mit tett például a forradalom és szabadságharc idején az a zsidó tőke, amely 1847-ben Kossuth követé választását támogatta? Milyen része volt a Kossuth-bankó fedezetének megteremtésében és az önálló magyar hadiipar felállításában? Szántak-e szerepet e tőkének a nemesi birtok kártalanítására tervezett állami földhitelintézetben? Folytatott-e a magyar zsidóság külföldi (gyakorlati és propaganda)tevékenységet a magyar forradalom javára? (A kérdések indoklására elég belelapozni az évfordulós kiadványokba, mondjuk, a legtekintélyesebb terjedelmű és legnagyobb fajsúlyú gyűjteménybe, Battthyány Lajos miniszterelnöki irattárának Urbán Aladár készítette kiadásába...)

Az 1848–49. évi népképviseleti országgyűlés utolsó, 1849. július 28-án meghozott törvénye a zsidóemancipációt tartalmazta. Erről új és korszerű kismonográfiánk van az Einhorn-művet kiadott Miskolczy Ambrus tollából (*A ZSIDÓEMANCIPÁCIÓ MAGYARORSZÁGON 1849-BEN*, 1999). Ám a legjobb történelmi elemzés is csupán körülírhatja a történelmi pillanatokat, és nem tudja felidézni a kortárs résztvevő átélt és megörökítette hangulatot, ahogyan a Szegeden seregülő nép a törvény kihirdetését várta (144–155.). Einhorn Ignáctól több ilyen pillanatképet kapunk, lévén röpirata élvezetes olvasmány. Szerzője egyformán képes volt nagy ívű, romantikus gondolatmenet kifejtésére (ilyen példának okáért a korszerű szabadságesszme levezetése Mózes tanításából, 13–21.) és publicisztikus frissességű pillanatképek megörökítésére.

Fenyő István mindezt visszaadó, szép, érdekléses, pontos fogalmakkal élő fordítást készített. Legszébb dicsérete lehet, hogy többnyire elfeledkezhetünk róla, fordítást olvassunk. Sőt, némi reformkori zománcot is adott a szövegnek. Tévesztései annyira csekély számúak, hogy akár itt is javíthatók. V. László királyunkra a történetírás általában az „*Utószülött*” jelzőt használja, az itt meghagyott „*Posthumus*” helyett (40.); a homályos „*városok koordinációja*” helyett célszerűbb volna a bevett „*városi belszerkezeti vagy közigazgatási reform*” terminussal élni (66–74.); nem helyeselhető az eredetiben lévő „*szerbek és rácok*” szerbre és horvatra cserélése (136. és 138.), a rác ugyanis magyarországi szerbet jelentett, amint az a 151. oldal szövegösszefüggéséből is kiderül; a „*Höhepunkt*” magyarul nem „*magaspont*” (138.), hanem csúc- vagy tetőpont. A kiadónak pedig talán érdemes lett volna megadnia az 1850–51-ben még meg nem nevezhető személyes utalások névanyagát, így azok bekerülhettek volna a mutatóba is. Felderítésükhöz ugyanis történelmi jártasság kívántatik (nem is akármilyen), amint azt a 108. oldal kérdőjeles azonosítási kísérlete is bizonyíthatja.

Az adósság elsődleges törlesztése megtörtént. Mint említettük, a két utószó további kutatási tervekről, feladatokról, készülőben lévő tanulmányokról tájékoztat. Így megvan a valós esélye annak, hogy Einhorn Ignác, a magyar szabadságharc első Mózes-vallású tábori papja valóban elfoglalhatja azt a helyet, amelyet utóbb (már az emigrációban felvett Horn Ede néven) mint a kiegyezés korának gazdasági szakírója és szegényen elhunyt államtitkára (!) szintén kiérdemelt.

Ismertetésünk idézetcíme abból az 1848. július 24-i beadványból származik, amelyet „*Magyarország és hozzá kapcsolt tartománybeli zsidó lakóinak megbízása folytán*” (124.) a pesti zsidó közgyűlés állandó bizottsága az első magyar népképviseleti országgyűléshez intézett. Ugy gondoljuk, a XXI. századba lépve erre az igazságra, szabadságra és egyenlőségre nemzeti történelmünk minden egykor volt szereplőjének joga van.

Kerényi Ferenc